

AGRI ISMAÏL

HIPER

Prevedel Marko Bauer

SOPHIA

Ljubljana 2025

Za Amando

VSEBINA

PROLOG: Polog (1978)	1
ENA: Oporoka (2010–2011)	15
MEDIGRA I: Vrednost (1984)	127
DVE: Račun (2009)	145
MEDIGRA II: Menjava (2011)	261
TRI: Obračun (2011)	279
EPILOG: Sredstva (2001)	265
<i>Viri in reference</i>	381
<i>Zasluge in zahvale</i>	395
<i>Spremna beseda: Nicolas Hausdorf, Bolečina prihajajoče zastarelosti</i>	399

Ko so Anaharzisa vprašali,
čemu Heleni potrebujejo denar,
je odgovoril: za računanje.¹

Atenaj iz Navkratisa

Prolog

POLOG (1978)

Prodajalčeva dlan, sklenjena v univerzalni označevalec, se je iztegnila proti morebitnemu kupcu. Prsti so se rahlo pokrčili v smer dlani, če bi Rafiq Hardi Kermanj, potencialni prihodnji lastnik AM/FM radia, ki je bil na ogled, imel težave z razumevanjem: treba je bilo izmenjati denar.

Rafiq je sumil, da je zaradi zaskrbljenosti, ki je prevečala tržnico, malo verjetno, da bi žeparji opazovali potencialne kupce. Kljub temu je na hitro pogledal okoli sebe, preden je iz notranjega žepa svojega suknjiča potegnil denar. Ko ga je držal v roki, se mu je zazdelo, kot bi kupček, ki ga je tisto jutro potisnil v suknjič, postal nekako manjši.

Tako kot se je začelo njegovo življenje v izgnanstvu, se je začela tudi postopna preobrazba imetja Rafiqa Hardija Kermanja iz materialnih objektov – hiš, pohištva, avtomobilov – v nematerialno premoženje: dinarje, dolarje, tomane. Ko je z ženo Xezal in otroki ponoči nezakonito prečkal iransko-iraško mejo, je malodane vse, kar so nekdaj posedovali, nadomestil kupček pomečkanih bankovcev, zloženih in prilepljenih na Xezaline prsi pod mošnjičkom, ki je vseboval kose nakita, od katerih se ni hotela ločiti. Ko so si v Teheranu priskrbeli novo življenje, so njihovi bankovci postopoma izginjali v čedalje manjših zneskih. Prvi, največji kupček denarja so v iraških dinarjih dali tihotapcu, ki jih je z obrobja njihovega domačega mesta Slemani prek gora odpeljal do Kermanšaske pokrajine, kjer jih je čakal avto, da bi jih odpeljal do Teherana. Drugi je vseboval ameriške dolarje, ki so služili kot polog za hišo z dvema spalnicama v soseski Doulat. Potem je bilo treba kupiti še avto, dati podkupnine ter

nabaviti šolsko uniformo in potrebščine, saj je najstarejši otrok Mohammed začel hoditi v šolo. Bankovci, s katerimi je Rafiq na Velikem bazarju kupil AM/FM radio v lesenem ohišju, so bili zadnji iz tega začetnega kupčka.

Rafiq, ki se je sprijaznil z dejstvom, da bo moral na novo premisliti svoj odnos do denarja, je s prodajalcem barantal dlje, kot je bila njegova navada. Potem ko je opozoril, da je leseno ohišje na stranici radia opraskano in da je gumb na otip precej krhek, sta se dva bankovca vrnila v njegove roke. Zagotavljanje, da gre za nemški proizvod in vrhunsko kvaliteto zvoka, ni zadoستovalo, da bi se bankovca vrnila v prodajalčevo dlan. Rafiq se je omehčal šele, ko mu je bil v zarotniškem šepetu predstavljen in pojasnjen skrivni predelek na hrbtni strani radia, popoln za to, da si vanj spravil tihotapljeno blago.

»Nekaj se dogaja, prijatelj moj,« je dejal prodajalec in pokazal proti trgovini pred njima, katere pografitirana kovinska vrata so bila še vedno spuščena. »Potreboval boš dobro skrivališče.«

Rafiq je izročil bankovca in ostalo mu ni nič več. Od tedaj naprej je bilo treba ustvarjati nov denar.

Potem ko je bil posel sklenjen in denar izmenjan, je prodajalec začel naglo ovijati vrv okoli radia, da bi ga Rafiq lahko odnesel do avta. Medtem ko je možakar izvajal svoj dobro uigrani ples s trakom, si je Rafiq prižgal cigareto in se zagledal v ljudi, ki so postopali sem ter tja, kupovali mila in čistilne gobe, sladkarije in začimbe ter svoje nakupe prenašali v identičnih tankih plastičnih črnih vrečkah, ožarjenih z večbarvnim sijem svetlobe, ki je prihajala skozi vitražna okna bazarja. Čeprav je Rafiq vedel, da so trgovci na bazarju nagnjeni k pretiravanju in širjenju strahu – že leta so trdili, da bi šahova tako zelena tehnokracija pomenila konec tradicionalnega trgovanja –, je vseeno imel občutek, da so bili ljudje okoli njega tistega dne videti še posebej zaskrbljeni.

Pravzaprav je celotno mesto Teheran obsedla ideja, da je nekaj tik pred tem, da se zgodi, govorica, ki se je začela širiti že prej

tistega dne, ko je bilo nekaj stojnic na bazarju zabitih z deskami. Zaprta stojnica je bila vselej razlog za sum: celotno družinsko zgodovino lastnika se je presojalo, zato da bi se ugotovilo, ali bi lahko njeni člani vedeli nekaj, česar večina drugih ni mogla. Najmlajši prodajalec žvečilnih gumijev je prevzel zarotniške tone izurjenega kremlinologa, ki je v vsakem dogodku videl znamenja in svarila. Tržnica je bila kraj, kjer si lahko začutil prihajajočo krizo, še preden se je sploh zgodila, kjer so novice razglašali, potvarjali ali si jih preprosto izmislili, že dolgo preden so se te znašle v časopisu. In ko so prišli do zaključka, da z deskami zabite stojnice pripadajo isti družini in da ima ta družina sorodnika, ki je član šahove vojske, so se po mestu hitro začele širiti vznemirjene govorice.

Teheran je imel za sabo obdobje relativnega miru,² si je mislil Rafiq, in zato je morda napočil čas za poskus državnega udara, kakšno demonstracijo, nov nadvse strog odlok. Minilo je že več kot desetletje, odkar je Ruholah Musavi Homeini ugovarjal novemu, moderniziranemu oblačenju, ki ga je ukazal šah; zaradi ukaza so vojaki stali pred kopališči in ženskam z glav trgali rute, toda protesti so trajali le nekaj dni, nakar so Homeinija zaprli, potem pa izgnali, tako da je bil degradiran na to, da od daleč pošilja kriptične apokaliptične poslanice, kot bi bil dvanajsti imam, ki se vrača. Pripadniki iranskega mladinskega gibanja so v Evropi še deset let kasneje skandirali gesla iz maja 68, toda živeli so v Londonu in Parizu, tako da bi se, kar se tiče njihovega vpliva na iransko družbo, lahko nahajali tudi na luni.

Vendar je ostajalo dejstvo: štiri stojnice so bile zaprte.

Trgovec je oznanil, da je radio nared, in Rafiq je frcnil napol skajeno cigareto proti odprtemu odtočnemu kanalu, ki je potekal skozi hodnik bazarja, pri čemer je cigareta odmetavala drobne eksplozije pepela, medtem ko je njena svetlo oranžna konica sledila svoji balistični krivulji. Rafiq se je zahvalil trgovcu in pohitel iz labirintu podobne zgradbe bazarja, da bi poiskal svoj avto.

Medtem ko je Rafiq zapravljaj preostanek denarja, ki mu ga je uspelo prinesiti s sabo v Iran, je njegova žena Xezal listala zastarele revije na svojem kavču iz druge roke, na katerem je cigaretno ožganine prejšnjega lastnika prekrivala njena zelena tkanina, ki pa jo je zdaj prekrivala obilica madežev, ki jih ustvarijo otroci. Ni ji bilo treba obvladati jezika, da bi razumela, kaj naj bi sporočale glamurozne fotografije v dragulje odetih pevk, kot sta bili Googoosh ali Mahasti, in sanjarija je o časih, ko tudi sama ne bi bila videti na napačnem mestu, če bi se znašla na teh straneh.

V času nakupa radia, leta 1978, so se Rafiq in njegova družina le malo razlikovali od številnih drugih kurdskih marksističnih beguncev v Teheranu, ki so uživali svobodo, da so lahko kritizirali iraško vlado, pod pogojem, da v svoji kritiki niso omenjali šaha. Vendar so bili samo deset let prej, ko baasisti z državnim udarom leta 1968 še niso znova prevzeli oblasti, ena najvplivnejših kurdskih družin v celotnem Iraku. V letih, ki so sledila udaru, je Rafiq zavrgel (tako se je izrazila Xezal) donosno kariero v medicini, da bi bil lahko zraven pri najčastnejšem (tako se je izrazil Rafiq) izmed prizadevanj: vodenju komunistične partije po kontroverznem političnem minskem polju, to je vprašanju kurdske neodvisnosti. Na Xezalino velikansko in glasno grozo je bil edini opazen dosežek politične stranke, ki jo je ustanovil, to, da so vsi vozniki in služabniki postopoma dobili odpoved, dokler ni prevladalo mnenje, da je bagdadska hiša prevelika, da bi Rafiq in Xezal lahko sama skrbela zanjo, kar je povzročilo selitev v precej manjšo hišo v Slemaniju.

Xezal se je že zdavnaj navadila na svoj položaj v družbi in je uživala v načinu, kako so se sosede oh in sploh navduševale nad novo obleko, ki ji jo je sešil njen krojač, ali nad novo zapestnico, ki jo je zlatar izdelal posebej zanjo. Njena svilena oblačila so bila brez izjeme iz velikih francoskih hiš (červno je, preden so se ustavile v Slemaniju, že minilo nekaj sezon), njen parfum – ekstravagantna mešanica dišeče kanange, vrtnice in jasmína – pa

je bil iz londonskega Harrodsa, od koder je sprva priletel vsake pol leta, nato vsako leto, nato pa sploh ne več.

Ko so se preselili nazaj iz Bagdada, ni več preživljala noči na večerjah v družbi briljantnih soprogov in njihovih osupljivih žena, temveč je svojemu možu prinašala skleda, polne pistacij, medtem ko je ta sedel na tleh v krogu s peščico moških s košatimi brki, ki so kadili cigarete, pili ponarejen viski ter razpravljali o najrazličnejših podvigih Lenina in Marxa. Ponoči je najmanj enega izmed otrok prebudil zvok pijanega moškega, ki je naglas bral iz Marxovega *Kapitala*, kakor da bi šlo za mladostniško ljubezensko poezijo, in če se je Xezal pritožila, se je Rafiq zgolj nasmehnil, pri čemer so mu oči migetale od žganja, in ji povedal, da je pomembno, da to slišita tudi otroka. In tako je Xezal pripeljala malčka ali malčico, pri čemer mlajša še ni spregovorila svoje prve besede, da sta sedela pozno v noč ter poslušala Rafiqa in njegove prijatelje deklamirati o učinku časa cirkulacije na velikost založenega kapitala.

Nekega dne ji je mož povsem brez opozorila oznanil, da zavrača svoje rodno ime, saj je bilo to povezano z islamskim zavojevanjem in podjarmljenjem kurdskega ljudstva, in da ga bo iz Mohammeda spremenil v Rafiqa (kar pomeni *tovariš*), ime, ki se bolje sklada z njegovim na novo odkritim prepričanjem. Xezal je tedaj spoznala, da tu ni šlo zgolj za nekakšno kratkotrajno norost, kakršni bi se morala prepustiti kot ljubeča žena, ki mu je v oporo, vendar je kljub temu ostala predana moškemu, ki ji je, ko še ni bila drugega kot deklica brez omembe vrednega premoženja ali družinskega imena, razkazal svet in vse v njem. In še naprej je bila neznansko ponosna nanj, ko je videla, kako ljudje v Slemaniju spoštujejo njegovo delo.

Ni bilo hiše, ki ne bi bila počaščena, da jih povabi na večerjo, in pamfleti, ki jih je Rafiq nezakonito tiskal in razpečeval, so postali nadvse iskani totemi prihajajoče revolucije. In ko se je nekega dne vrnila z bazarja in v sobi malega Mohammeda našla

zaklopni tiskarski stroj, je to sprejela, tako kot je sprejela Rafiqovo čudaško vztrajanje, da tretjega otroka poimenujejo Laika po sovjetski psički, ki so jo poslali v vesolje. Xezal, ki so jo od malega vzgajali, da bi stremela k temu, da bi bila dobra soproga, je vse to sprejela. Vedela je, da je njen soprog briljanten mož in da so briljantni možje znani po tem, da počnejo bedaste stvari.

Šele po štirih mesecih njihovega izgnanstva je ugotovila, da njeno potrpljenje dejansko ima mejo. Ko je otroke spravila na zadnje sedeže paykana, je svojega moža slišala – medtem ko se je kot vsako jutro mučil s stikalom, da bi vžgal avto –, kako je mimogrede navrgel, da bo morda morala prodati nekaj svojega preostalega nakita. Rafiq Hardi Kermanj, mož, ki jo je nekdaj zasipal s tako razkošnimi darili, da ji je zavidalo celotno bagdadsko okrožje Mansour, si ji je zdaj drznil reči, naj ga zastavi. Zaloputnila je z zadnjimi stranskimi vrati, šla okoli avta, da bi sedla na sopotnikov sedež in se psihično pripravila na vlogo, za katero je spoznala, da jo mora zdaj igrati. Vsaka dobra žena ve, da je moža kdaj treba spraviti nazaj pod nadzor, zato je preletela svoje opcije: migrena, ki bi jo za več dni prikovala na posteljo, plaz solz, rafal groženj. Ko se je avtomobilski motor naposled odkašljal in zabrnul ter se je njen varnostni pas zapel, je globoko zavzdihnila. Krivda. Krivda bo prava rešitev.

»Rafiq. Vzeli so nam domove, vse naše imetje si prodal, iz naših ust, otroških ust, jemlješ hrano, da bi to dal ljudem. In glede tega se ne pritožujemo, to smo sprejeli. Toda kaj so oni, ljudje, kadarkoli naredili za nas? Povej mi to, Rafiq. Ne, resno: povej mi. Ta prstan,« je Xezal s sredincem pokazala v njegovo smer, »ta prstan mi je dal sam Fejsal. Če hočeš, da prodam kraljev prstan, da bi nahranila najine otroke, bom to storila, to bom storila ta trenutek.« S palcem in kazalcem druge roke je zaobjela obroč, kot bi hotela pokazati pripravljenost, da se znebi prstana. »Toda ti nočeš storiti tega. Od mene hočeš, da prodam svoje edino preostalo imetje, zato da bi ti lahko natisnil

več pamfletov. Ni dovolj, da ti prekleti stroji zasedajo pol naše hiše, s črnilom svinjajo naše roke in oblačila, zdaj bodo še požrli našo lastnino? Mohammed Hardi Kermanj, pri Bogu, tega enostavno ne bom storila.«

Mošnjiček, ki si ga je privezala na prsi, ko so prečkali mejo, je dejansko vseboval prstan, ki ji ga je v letih predaha, ko so Kurdi in Arabci za najkrajši trenutek našli negotov, krhek mir, dal Fejsal II. Druge zapestnice, prstani in orglice so bile pogosto precej bolj skromnega porekla, in vendar je bil v nadaljnjih ponovitvah tega prepira – v naslednjih letih jih je bilo še mnogo – natanko ta prstan tisti, ki ga je uporabljala kot jedro svoje argumentacije, kot bi namigovala, da je že to, da prodajatelj najbolj zanikrno zlato zapestnico, ki se jo da najti na neuglednem suku, enako, kot če bi razprodal iraške kronske dragulje.

Rafiq, razjarjen, ker je soproga uporabila ime, ki ga je zavrnil, je ostro zavil na robnik in zategnil ročno, kar je sprožilo plaz avtomobilskega hupanja.

»Ti tvoji dragulji, Xezal, to je navadna bižuterija, srce me boli, ko vidim, kako zlahka te preslepi sijoče potrošno blago.« Ko jo je ogovoril, je uporabljal višji register kurdščine, s čimer je ne tako zelo subtilno namignil, da je Xezal, ne glede na to, kar se je rada pretvarjala, da je, še vedno preprosto govoreče dekle, ki je imelo dovolj sreče, da se je poročilo z njim. »Ti predmeti nimajo za nas nobene uporabne vrednosti. Kapital, ki ni v rabi, je mrtev kapital. Slišite to, otroci? Ponovite za mano: kapital, ki ni v rabi, je mrtev kapital. Zgolj menjava poskrbi, da so blaga uporabna. Ne bomo jih kopicili, Xezal, tega ne bom dovolil. Kot je dejal Marx: 'Vrednosti ne piše na čelu, kaj je. Pač pa vrednost vsak produkt dela preobrazi v družbeni hieroglif.' Tvoj nakit je plod dela ljudi, ki suženjsko garajo v rudnikih povsod po svetu, plod, ki smo se mu odločili dodeliti arbitrarno vrednost. Torej izkoristimo to vrednost! Izkoristimo te pridobitve proti kapitalizmu, proti fevdalnim arabistom in zahodnim imperialistom

te regije, ki vsak dan stremijo k temu, da bi tvoje otroke oropali svobode.«

(Tudi Rafiqu se ni bilo pod častjo sklicevati na stisko svojih otrok, zato da bi zmagal v prepiru.)

Ko je Xezal v mislih preigravala ta prepir in se ponovno razvnela ob moževih besedah, je opazila, da Mohammed stoji poleg nje.

»Čas za zgodbo?« je vprašal in jo spomnil njunega vsakodnevne obreda. Moža je pregnala iz misli, s tleskom zaprla svojo revijo in poklicala druga dva otroka, da se ji pridružita.

Ni se več mogla spomniti, ali je bila to sprva njena zamisel ali zamisel njenih otrok, toda v zadnjih nekaj mesecih jih je zbirala okrog sebe kot lutke med igro, zato da bi si zamišljala njihove veličastne usode. Na takšen način so si krajšali čas in osmišljali življenje, kakršna so jim bila dana živeti, povezovali niti kaotičnih dogodkov, ki so jih pripeljali do sem, ter te niti napletali v povezano pripoved svojih življenj.³

»Ti, Hama,« je dejala, obliznila svoj palec ter drgnila nekakšno namišljeno umazanijo z Mohammedovega lica, »ti boš slaven, uspešen zdravnik, tako kot je bil tvoj oče. Morda boš strokovnjak za kozmetiko in boš delal z vsemi svetovnimi zvezdami. To lahko razberem iz tvojih rok, dragi moj, imaš tako dobre roke. Šel boš na najboljše univerze in se izkazal; postal boš najboljši v celotni državi. Morda boš odkril terapijo za kakšno bolezen ... ali novo zdravilo. Imel boš čudovito, glamurozno ženo ... toda glej, da takrat ne boš pozabil na svojo staro mater! Ne, dober sin boš, vem, da boš. V imenu naše družine se bom kot posrednica pogovorila s starši dekleta – ti že zdaj povem, da bo tvoj oče za te stvari neuporaben. Ja, poskrbela bom, da bodo, tudi če ne bomo imeli dveh filsov, da bi jih podrgnili enega ob drugega, vedeli, da naše družinsko ime odzvanja po analih kurdske zgodovine.«

Nato se je obrnila k Siver, ki je nestrpno čakala, da pride na vrsto.

»Siver, ti se boš poročila z bogatim, privlačnim moškim. Nekom, ki je dober do tebe, takim moškim, ki te zasipava z darili. In ti ga boš ljubila in mu prinašala velikansko radost. Tako zelo, zelo lepa boš, pokrita z dragulji.«

Iz bližnje mošeje se je vsake toliko slišal klic k molitvi. Glasno, popačeno tuljenje, zaradi katerega so otroci sprva – takšnih zvokov v svoji stari soseski v Slemaniju niso slišali – pohiteli pod kuhinjsko mizo, saj so mislili, da je sirena, ki oznanja bližajoč se zračni napad. Zvok je vselej za trenutek zaustavil Xezalino priklicovanje usode njenih otrok in njene ustnice so se premikale, medtem ko je v spominu iskala sledi prihodnosti, ki jo je opisovala pred prekinitvijo.

»Ah, ja, dragulji! In tvoja otroka – imela boš dva, fanta in punco – bosta čudovita, točno taka kot ti, draga moja.« Nasmehnila se je in hčerko potrepkala po glavi.

Edini, glede katerega je bila v skrbeh, čeprav ne bi tega nikoli izrekla naglas, je bil Laika, mali Laika s svojim trapastim imenom, pri katerem je vztrajal njegov oče, Laika, ki ni bil zmožen povezati niti tistih nekaj zlogov, ki bi namigovali na »mamo« ali »očeta«, čeprav je bil star že skoraj tri leta. Seveda je – zavoljo sebe in otroka – sčarala veličastno usodo tudi zanj, čeravno je imela občutek, da ga bo najtežje izoblikovati tako, da bo srečen, ter ga usmeriti na produktivno pot. Toda vedela je, da ji bodo prizadevanja naposled prinesla radost, njemu pa olajšala napore in pomagala najti pot do uspešnega zakona.

O da, njeni trije otroci bodo uspešni in srečni ter bodo v ponos staršema.

Kmalu so se demonstracije dejansko začele, bile so okrepljeni odmevi nedavnih protestov v Komu in Tabrizu, zaradi katerih je Rafiq hodil gor in dol po dnevni sobi ter ekstatično razglašal, da je to to, da to pomeni šahov konec, konec te imperialistične marionete Zahoda. Študentje so bili na ulicah, zahtevali so

svoje pravice in pravično socialistično družbo; to bi bila prva komunistična enklava na Bližnjem vzhodu, svoboda bi se razširila in donela po celotni celini, odstranila verige ljudstvu, ki je bilo odločno predolgo zatirano. »Daj, prinesi tisto knjigo,« je Rafiq dejal Mohammedu, ki je z očetovih natlačenih polic prinesel težko buklo. »Otroci, tole, tole vsebuje celotno človeško zgodovino, tule, na teh straneh. Danes so se te prazne strani na koncu začele polniti. Zapomnite si današnji dan, otroci: začenja se novo poglavje.«

Pozneje, ko je njihova hiša izginila v plamenih in so morali, preden so jim dodelili azil v Evropi, v enem desetletju zapustiti še drugo državo, so morali za sabo pustiti večino knjig, ki so zgorele skupaj s hišo. V tovornjaku, ki jih je spravil čez mejo, je Rafiq vprašal otroke, če so jedrnato enciklopedijo vzeli s sabo, potem pa jih ošteval, ker so se odločili, da bodo s sabo raje vzeli igrače in plišaste živali. »Celotna človeška zgodovina,« je godrnjal, medtem ko je štel gotovino, ki je zdaj preostala družini, »celotna človeška zgodovina.« To eno samo knjigo je omenjal, vse dokler ni reven in pozabljen umrl v londonskem predmestju. Celo ko so morali prodati prstan kralja Fejsala II., da bi plačali najemnino, in ko so otroci odraščali s travmami in skrbmi, je bilo edino obžalovanje, ki ga je bil Rafiq voljan priznati, to, da enciklopedije niso vzeli s sabo.

Toda vse to se je šele imelo zgoditi. Ko so se protesti leta 1978 začeli, je knjigo še vedno držal v rokah in v njene poslednje strani zrl z vnemo, ki je otroci niso nikoli pozabili. »Celotno novo poglavje,« si je rekel, potem pa opazil svoje občinstvo. »Ali slišite?« je dejal svojim trem otrokom, ki so sedeli na tleh in ga opazovali tako, kot bi opazovali opico v živalskem vrtu. »To je zvok svobode, ki koraka v to smer. Prisluhnite!«

Otroci so poskušali slišati zvok svobode, a so slišali zgolj trgovca z živili na vogalu, ki je kričal o nizki, nizki ceni melon.